

Binder Richard

∴ Pécsi Tudományegyetem, BTK, Történelem Tanszék,
∴ Történelem–Filozófia Doktori Iskola
∴ loelricsi@freemail.hu

AZ EGYHÁZAK ELLENI POLITIKAI, IDEOLÓGIAI HARC MAGYARORSZÁGON 1951/1952-BEN

*Political and Ideological Fight against the Churches
in Hungary in 1951/52*

Rákosi Mátyás és a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) a második világháború után totalitárius hatalomra tett szert Magyarországon, és emellett a Szovjetunió háttértámogatásával is bírt, ami további biztosítéka volt az új rendszer stabilitásának, ennek ellenére 1951/1952-ben is tovább fokozta az intézményesített állami elnyomást és a terrort. A sztálini szovjet eszmeiség hazánkban is meghatározóvá vált az élet minden területén, így az egyházak sorsát is alapvetően befolyásolta és determinálta a kommunista ideokrácia kizárólagossága. Ez az eszmerendszer eleve kizárta bármely más gondolkodásmód létjogosultságát, mivel úgy tartotta, hogy kizárólag a kommunista ideológia rendelkezik olyan tudományosan megalapozott, adekvát tudásanyaggal, amely az egész emberi, társadalmi és természetfilozófiai rendszert átöleli. A Rákosi-rendszer kezdetben csak az egyházakat és az őket irányító pápai államot tekintette az ellenzéki „reakció” részének, azonban a hatalom (indokolatlan) radikalizálódásával maga a vallás is egyre inkább ellenséggé, eltiprandó elemmé vált.

1951/52-ben számos alkalommal megnyilvánult a médiában és a párt utasításaiban a nyílt vallásellenesség. A klerikális reakció elleni félelemkeltés és harc is állandóan jelen volt, Rákosiék óriási vagyontól és rendkívül fontos jogoktól fosztották meg az egyházakat, minden eszközzel arra törekedtek, hogy egy idő után sikerüljön teljesen ellehetetleníteni a működésüket. Bár valóban akadtak jócskán olyan tagjai a klérusnak, akik nem voltak hajlandóak feladni a hitüket és az elveiket, és nem hódoltak be a kommunisták akarátának, de ők semmilyen számottevő hatalommal sem rendelkeztek, ami valódi veszélyt jelenthetett volna a pártra. Az állami terror ebben a két évben sem enyhült, a leghíresebb példa erre Grösz Józsefnek és társainak koncepciós pere és elítélése volt 1951-ben. A kommunisták egy teljesen új közerkölcsöt és közszellemet akartak kialakítani, és ennek érdekében még az olyan társadalmi alappilléreket sem tartották tiszteltben, mint a magyar történelmi hagyományokon nyugvó egyházak és vallások.

Kulcsszavak: ideokrácia, klerikális reakció, intézményesített terror, békemozgalom, paszszív rezisztencia

Magyarországon 1948/49-re a Magyar Dolgozók Pártja vált az egyetlen meghatározó hatalmi tényezővé. Az ellenzéki pártok vagy felmorzsolódtak, vagy beolvadva a Népfrontba kizárólag a Rákosi Mátyás által vezetett állampárt akaratának megfelelően tevékenykedtek. Nem létezett valódi, potens ellenfele határainkon belül a kommunistáknak, az ő kezükben volt a törvényhozó és végrehajtó hatalom, az igazságszolgáltatás és az összes fegyveres testület irányítása. Mindamelllett a Szovjetunió háttértámogatása is biztosíthatta őket arról, hogy sikeresen végrehajtották a teljes hatalomátvételt.

A totalitárius diktatúrát és az intézményesített – leginkább az ÁVH nevével fémjelzett – terrort ennek ellenére nemhogy enyhítette volna a párt, hanem még tovább fokozta 1951/52-ben is. Az állandó, tudatos félelemkeltés, az éberség politikája dominált annak a két sztálini tételnek az alapján, amely alapvetően meghatározta ezt az időszakot. Az első szerint az osztályharc szüntelenül élesedik a szocializmus építése folyamán, a második, hogy az újabb világháború elkerülhetetlenül közeledik az Amerikai Egyesült Államok által vezetett nyugati imperialista blokk agresszív, világhódító tervei következtében. A Szovjetunió által irányított béketábornak pedig – melynek ekkor Magyarország is tagja volt – az emberiség megóvása érdekében kötelessége szembeszállni ezekkel a törekvésekkel, tehát mindenütt fokozott éberségre van szükség a külső és belső ellenséggel szemben.

Azt, hogy ki számított ilyen ellenségnek, kizárólag a szovjet vezetés és a Magyar Dolgozók Pártja határozta meg, de csakhamar nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunisták radikalizálódásával párhuzamosan az üldözendők köre egyre bővült. A félelemkeltést, a bizalmatlanság politikáját a párt odáig fokozta, míg általánosan hangoztatott elvvé vált az is, hogy „az a leggyanúsabb, aki nem gyanús”. (BIHARI 2005: 95)

Először a fasisztákra és a régi vezető rétegre összpontosítottak, majd később bűnösökké váltak a nyugati imperialisták és kémeik, a kulákok, az ellenzéki értelmiségiek, bürokraták, hivatalnokok, a titóisták, trockisták, jobboldali szociáldemokraták, a keresztény középosztály, majd az egyház, sőt maga a vallás is. (BIHARI 2005: 94-95)

Az egyházak és a vallás sorsát a kommunista ideológia egyeduralmának kialakulása, ideokráciává válása pecsételte meg. Ez a bolsevik, totalitárius eszme-rendszer kizárja és egyértelműen megtiltja minden más ideológia vagy hit terjesztését. Kizárólag a kommunizmus omnipotens és omnikompetens voltának hirdetése volt elfogadott, minden más eszmeiségben csak akadályt, hátráltató tényezőt láttak a vezetők (BIHARI 2005: 94–95). Véleményük szerint csak ők rendelkeznek olyan tudományosan megalapozott, adekvát ideológiával, amely a teljes társadalmi, emberi és természetfilozófiai rendszert átöleli, ezért a párt akarata vált minden igazság mércéjévé.

Ennek az ideológiának a gyökerei egészen Marxig nyúlnak vissza. Lukács György *Taktika és etika*, továbbá *Bolsevizmus mint erkölcsi probléma* című írásai támpontul szolgálnak ennek megértéséhez. Lukács véleménye szerint az alapprobléma az, hogy a kommunizmus létrehozása (azaz az egyenlőség megvalósulása, a társadalmi, emberi konfliktusok és az elidegenedés felszámolása) transzcendens cél, míg a hozzá vezető úton az emberek számára kizárólag immanens eszközök állnak rendelkezésre. „A cél szentesíti az eszközt” elv alapján ezért bármilyen evilági törvény, erkölcsi norma háttérbe szorítható ennek eléréseért. A kommunisták ezt olyan politikai harcként kezelték, melyben minden egyes ember egyénileg vívja meg saját küzdelmét a kollektív társadalom, társadalmi tudat létrejöttéért. A siker érdekében ezért kivétel nélkül mindenkinek ebben, és csakis ebben a transzcendens célban kell hinnie, kizárólag erre szabad összpontosítania. (LUKÁCS 1971: 187–194)

A vallás ennek megfelelően komoly hátráltató tényező volt számukra, hiszen egészen más célokat fogalmaz meg, valamint ugyanúgy hitet és elkötelezettséget követel meg az individuumtól, ennek jellege azonban szöges ellentétben áll a marxi elvekkel.

Magyarországon a rendszer radikalizálódási folyamatával párhuzamosan az is jól nyomon követhető, ahogy a klerikális reakció mellett egyre inkább ellenséggé vált maga a vallásos meggyőződés is: az MDP 1948 júniusi programnyilatkozatában még egyértelműen kijelentette, hogy „síkraszáll a teljes vallásszabadságért, tiszteletben tartja a vallásos érzést” (MDP HATÁROZATAI 1998: 2), azonban 1952-ben például a Titkárság egy határozatában már tudományellenesnek titulálta a vallást, amelynek jelenlétét gyökeresen ki kell irtani a párttagságon belül (MDP HATÁROZATAI 1998: 164–165).

A nyílt vallásellenesség 1951/52-ben a médiában is számos alkalommal megnyilvánult. Ilyen eset volt például a *Népszava* 1952. augusztus 14-i *A vallás a kizsákmányolás szolgálatában* című cikke, amely egy orosz író könyvére hivatkozva kifejti, hogy a materializmus a haladás, az idealizmus pedig az elnyomás világnézete, és az idealizmus egyértelműen rokon a vallással. „A vallás az a zabla, amellyel a kizsákmányolt népeket arra akarják kényszeríteni, hogy engedelmessékedjenek a kapitalistáknak, és béketűrően viseljék a rájuk rakott bilincseket (...), a vallási tudatban a valóság eltorzított (...), a nőt lealacsonyítja, másodrendű lénynek tekinti.” (NÉPSZAVA 1952. 08. 24.: 4) Utóbbi kijelentés azért volt fontos vád ebben az időszakban, mert a központi propaganda lépten-nyomon az emancipációt hirdette, azt, hogy a nők a munka frontján ugyanúgy képesek helytállni, mint a férfiak. Ennek magyarázata elsősorban a krónikus munkaerőhiányban keresendő, amely rendkívül nagy akadálya volt a tervutasításos rendszer sikerességének, ezért ennek leküzdése érdekében nagyon aktívan ösztönözték a gyengébb nem tömeges munkavállalását.

A pártállami diktatúra alapvető jogoktól és jelentős vagyontól fosztotta meg az egyházakat. 1945-ben elvesztették földbirtokaikat, 1948 júniusában döntés született az iskolák államosításáról, a cenzúra bevezetése miatt pedig megszűnt a független, szabad egyházi sajtó és irodalom. A hitoktatást kiszorították a tanintézményekből, eltörölték a vallásos ünnepek egy részét, és a párt azt is elvárta, hogy a klérus esküt tegyen az alkotmányra. Emellett sokakkal szemben éltek a terror eszközével, a leghíresebb eset Mindszenty József hercegprímás koncepciós pere és bebörtönzése volt 1949-ben.

Ezen intézkedések hatására a magyar katolikus felsőpapság 1950. augusztus 30-án aláírta azt a megállapodást, amelyben kijelentették, hogy elismerik és támogatják a kormányt, és ők maguk is szerepet vállalnak a klerikális reakció elleni küzdelemben. Ennek ellenére az Elnöki Tanács 1950. szeptember 7-én megtiltotta, hogy a szerzetesrendek többsége továbbra is szabadon működhessen, összevonták a papi szemináriumokat, a teológiai karokat pedig leválasztották az egyetemekről. (ROMSICS 2005: 359–360)

Az állami propaganda 1951/52-ben is tovább folytatta harcát a klérus ellen. Ugyanaz volt a vád, mint korábban, hogy a Vatikán – a klerikális reakció feje – összefogott az Amerikai Egyesült Államokkal és imperialista szövetségeseivel annak érdekében, hogy át tudják venni – akár háború, vérontás árán – a hatalmat, és így újra kizsákmányolhassák a becsületlen, védtelen többségi társadalmat.

A *Századok* 1951-es második számában Kulcsár Zsuzsanna is ezt próbálta bizonyítani a múlt felidézésének segítségével. Azt állította, hogy „a Vatikán elutasítja még a gondolatát is annak, hogy az üldözött munkások érdekében közbenjárjon (...), semmiféle eszközt nem talál elég keménynek a forradalmi munkásosztály elnyomására (...), nyíltan az európai burzsoázia legagresszívabb, legreakciósabb része mellé állt (...), a második világháború óta a mindinkább fasizálódó Észak-amerikai Egyesült Államokba veti reményét”. (KULCSÁR 1951: 250)

A napilapokban is hasonló tartalmú cikkek garmadája jelent meg. A *Népszava* 1951. június 10-én közölte Vorosilovnak *A Vatikán a béke legádázabb ellensége* című írását, melyben mindenkit arra figyelmeztet, hogy „a Vatikán politikája mindig a legsötétebb reakció szolgálatában állott (...), igyekszik ügynököket telepíteni a népi demokratikus országokba, és belülről akarja aláásni ezeket az országokat (...). Ez a politika távol áll a vallástól, és teljesen az USA és Anglia uralkodóosztályainak politikáját szolgálja”. (NÉPSZAVA 1951. 06. 10.: 7) Ezt azzal próbálta bizonyítani, hogy XII. Pius pápa nem írta alá a stockholmi békefelhívást, és kiközösítéssel fenyegette dekrétumaiban azokat az egyházakat, akik együttműködnek a népi demokráciával.

A párt igyekezett elhíttetni a társadalommal, hogy a magyar főpapoknak korábbi szabadságharcaink sikertelenségében is tevékeny részük volt, mert „az egyháznak a történelem folyamán sohasem a haza volt a fontos, hanem a birto-

kainak és gazdaságainak fenntartása (...), a munkásosztály soraiban pusztított a legrövidebb ideig a klerikális népbutítás mérge, mert a munkások ismerték fel legelőbb az egyház gazdasági, politikai, szellemi hatalmának veszélyeit”. (NÉPSZAVA 1952. 06. 05.: 4)

A holokauszt és a kivándorlás után Magyarországon erőteljesen megfogyatkozott zsidóságot ebben a két évben legsúlyosabban az 1951-es kitelepítések érintették, mivel Rákosiék ezáltal óriási vagyontól fosztották meg őket. A korszak terrorjáról, jogtalan intézkedéseiről természetesen nem írtak a lapok, az ÁVH rémtetteiről, a gyilkosságokról, bebörtönzésekről, munkatáborokról... egyetlen szó sem esett a médiában, azonban az 1951-es budapesti kitelepítések kapcsán – többek között – a *Népszava* és a *Kis Ujság* is leköszölt egy hosszabb cikket 1951. június 19-én, amit elsősorban a nagy külföldi tiltakozással lehetett magyarázni.

A *Népszava* úgy fogalmazott, hogy a Belügyminisztérium június 16-án „nyilvánosságra hozta, hogy az elmúlt hetekben hány nemkívánatos elemet, herceget, grófot és bárót, hány volt horthysta tábornokot és politikust, volt bankárt és gyárost, nagybirtokost és nagykereskedőt távolítottak el a fővárosból. Minden becsületes dolgozó csak örömmel üdvözölheti, hogy illetékes hatóságaink véget vetettek annak a helyzetnek, hogy a negyed százados véres horthysta terror vezetői és támogatói, a magyar nép ezerszeresen elátkozott vérszopói, munkásnyúzóik és parasztsanyargatók (...) a mi szép fővárosunkban ellenséges aknamunkát folytassanak minden ellen, ami dolgozó népünk életérdeke (...). A háború az egyetlen reményük, hogy gazdáik, az imperialisták segítségével visszakaphassák hatalmukat (...). A reakció szeméjtől megtisztított lakásokba – ugyancsak minden becsületes magyar ember helyeslésével – méltó lakók (...) kerülnek”. (NÉPSZAVA 1951. 06. 19.: 5)

A *Kis Ujság* konkrét neveket is említett, kiegészítve korábbi „népi demokrácia elleni” büntetteikkel (KIS UJSÁG 1951. 06. 19.: 5), majd az is kiderül tudósításukból, hogy elsőként az izraeli nagykövetség tiltakozott az intézkedés ellen (mivel rengeteg zsidó volt azok között, akik elvesztették ingatlanait), majd az Angol Munkáspárt következett, mely a demokrácia és szabadság nevében protestált.

Az állami propaganda részeként körülbelül egy hónappal később a magyar zsidóság képviselői – azaz a Rabbitanács és a Magyar Izraeliták Országos Intézőbizottsága – nyilatkozatot adott ki „a nyugati sajtó uszításai ellen” (NÉPSZAVA 1951. 07. 17.: 2), melyben kijelentették, hogy nálunk igenis teljesen szabad a vallásgyakorlás, és egyetlen kitelepítettet sem azért fosztottak meg otthonától, mert zsidó, hanem azért, mert az előző rendszer kizsákmányolója volt. Végül felhívták a bíráló országok figyelmét arra, hogy inkább a saját, ennél sokkal súlyosabb problémáikkal kellene foglalkozniuk ahelyett, hogy a magyar kormányt rágalmaznák.

A Budapestről kitelepítettek annak a 14–15 ezres embertömegnek képezték részét, „akiket 1951 nyarán többnyire minden bűnvádemelés vagy bírósági eljárás nélkül, egyszerű rendészeti határozattal telepítettek ki a fővárosból és a vidéki nagyvárosokból vidékre, elsősorban a Hortobágyra, s kényszerítették mezőgazdasági munkára (...). Ez az intézkedés részben a »horthysta reakcióval« szembeni változatlan éberséget és keménységet volt hivatva demonstrálni, részben pedig az új elit lakásigényeinek kielégítését könnyítette meg” (ROMSICS 2005: 345), mivel ezeket az általában nagy értékű házakat, lakásokat a párt hivatalai, prominens tagjai között osztották szét.

A propaganda nagy lelkesedéssel számolt be azokról a közellátást hátráltató büntetésekről, melyekért – a kommunisták állítása szerint – egyházi személyeket is felelősség terhelt: 1951 októberében felfüggesztették az állásából, és letartóztatták a mosonszentjánosi plébánost, mert a vád szerint árut rejtegetett, helypénzt kért a templomban, és „embertelenül, kulákmódra” bánt az 50 hold földjén dolgozó paraszttal (NÉPSZAVA 1951. 10. 23.: 6). 1952 augusztusában pedig 1 év 8 hónap börtönbüntetést kapott Ilk község papja, mert dézsmát szedett kulák presbitériumának segítségével, és mindenkit megpróbált arra kötelezni, hogy elsőként ne az államnak, hanem neki adják le az általa előírt mennyiséget (NÉPSZAVA 1952. 08. 01.: 6).

Az 1950. augusztus 30-i megállapodás aláírása után a katolikus békemozgalom kiépítése rohamléptekkel zajlott. A propaganda 1951-ben is hírt adott az újabb és újabb megyei békebizottságok létrejöttéről. A bizottsági üléseken állandóan felhívták a figyelmet a múltban elkövetet hibákra, a klerikális reakció elleni küzdelem fokozására, és az állam maximális támogatására.

1951-ben az egi értekezleten megállapították, hogy „a békemozgalom a történelem leghumánusabb mozgalma,” és Balogh István, a Katolikus Papok Országos Békebizottságának tagja itt arra is felhívta a figyelmet, hogy „az állam és az egyház közötti megállapodás megbontása a fasiszták célja,” ezért kötelességük politikai téren is segíteni, közelebb hozni egymáshoz a kormányt és az egyházat (NÉPSZAVA 1951. 01. 13.: 2).

Februárban a Baranyai Katolikus Papok Békebizottsága hozott határozatot arról, hogy az alsópapságnak mindent meg kell tennie a kormány béketörekvéseinek támogatására (NÉPSZAVA 1951. 02. 03.: 5). Májusban a Budapesti Békebizottság értekezletén egy érseki tanácsos felszólalásában az egyházi vezetők régi hibáiról is beszélt: Magyarországon „hatalmas birtokok voltak a főpapság kezén, s a főpapok kevés kivétellel földesurak módjára is éltek. Meglett volna a lehetőség, hogy segítsenek a nálunk is sok bajjal küzdő alsópapságon, mégsem tették” (NÉPSZAVA 1951. 05. 19.: 2). Sok ilyen és ehhez hasonló cikk jelent meg a napi sajtóban, igazolandó a békemozgalom létjogosultságát.

A párt akaratának megfelelően azonban számos olyan esetről is tudósítottak a lapok, amikor ezeken a bizottsági üléseken – általában konkrét példákat is megemlítve – elítélték azokat a hittársaikat, akik nem voltak hajlandók csatlakozni hozzájuk, vagy nem támogatták céljaikat némely esetben. Ezek az elveiket fel nem adó, hithű egyházi személyek könnyedén válhattak ezáltal a klerikális reakció leleplezett tagjaivá.

A Tolna megyei békebizottság megalakulásakor legelső határozatában leszögezte, hogy „elítéljük, megvetjük (...) a háborús uszítókat s azok aknamunkáját, és érthetetlen előttünk azon oltártestvéreink állásfoglalása, akik a békeívet nem írták alá” (NÉPSZAVA 1951. 05. 10.: 2). Egy hónappal korábban a Katolikus Papok Pestmegyei Békebizottságának ülésén is hasonló bírálatok hangzottak el: „Vannak (...) még egyesek a katolikus papság soraiban, akik béke helyett háborúra spekulálnak (...). Elítélünk mindenkit, legyen az közöttünk, vagy híveink között, aki háborúra spekulál, vagy magatartásával egyházunk és kormányunk közötti békés együttműködést veszélyezteti” (NÉPSZAVA 1951. 04. 04.: 5).

Májusban – pár nappal a Tolna megyei után – Zalaiban is megalakult a békebizottság, ahol a nagykanizsai prépost esetét említve – aki a vád szerint „az elmúlt évben megtiltotta papjainak a stockholmi békefelhívás aláírását” – kiemelték, hogy sajnos még náluk is „vannak a katolikus papok között olyanok, akik nem támogatják a békealáírási mozgalmat” (NÉPSZAVA 1951. 05. 23.: 6).

Ezek a példák is bizonyítják, hogy az 1950 augusztusi megállapodást a katolikus papság jelentős része ellenezte, vagy nem támogatta. Mindamellet az is feszültséget okozott, hogy a püspöki kar sem tette le még a korábban megígért esküt a Magyar Népköztársaságra, ezért a Párt a klerikális reakció elleni harc fokozása mellett döntött, ami ennek a két évnek a legnagyobb, nyilvános koncepció peréhez vezetett: 1951 júniusában koholt vádak alapján letartóztatták a katolikus egyház egyik legfontosabb vezetőjét, Grósz Józsefet, a kalocsai érseket, az 1950 augusztusi megállapodás aláíróját (ROMSICS 2005: 360). A sajtó június 19-én számolt be a Budapesti Államügyészség vádiratáról Grósz Józsefnek és társainak bűnügyében (NÉPSZAVA 1951. 06. 19.: 3).

A korszak koncepció perereihez hasonlóan a kalocsai érsek tárgyalása is rendkívül gyorsan lezajlott, az állami terrorgépezet és az „igazságszolgáltatás” pár nap alatt elvégezte a munkáját. A per csak június 22-én kezdődött, de két nappal korábban már megjelent a *Népszavában* egy cikk, amely már bűnösöknek nevezte a vádlottakat, és azt állította, hogy „az államügyészség vádirata országvilág előtt leleplezi azt a hazaáruló, népellenes ellenforradalmi bandát, amely Mindszenty »művének« folytatója, Grósz József vezetésével azért szervezkedett, hogy demokratikus államrendünket megdöntse, a Habsburgok trónra juttatásával a királyságot visszaállítsa, ismét életbe léptesse a nagybirtokrendszert, a gyárakat és bányákat pedig visszaadja a nagytőkéseknek” (NÉPSZAVA 1951.

06. 20.:5), a Vatikánnal és az Amerikai Egyesült Államok által vezetett imperialista csoporttal szövetkezve.

A nyílt koncepciók perekre jellemző összes „körtünet” felfedezhető ennek a pernek a kapcsán. Grósz és társait koholt vádak alapján tartóztatták le, már a tárgyalás előtt a központi propaganda bűnösöknek kiáltotta ki őket, egyértelmű kapcsolatot találva köztük és az imperialista blokk között. Ezenkívül Grósz már az első tárgyalási napon bevallotta bűnösségét, egy nappal később a többi vádlott is megtette ugyanezt, sőt – az ÁVH hathatós közreműködésének köszönhetően – addig ismeretlen bűncselekményekre is fény derült a vallomások során.

Az érsek június 22-én, társai június 23-án ismerték be bűnösségüket. A párt egészen elképesztő vallomásokot csikart ki a vádlottakból, a zirci apát például bevallotta, hogy bizonyos rendek titkos földalatti szervezetet hoztak létre a rendszer megdöntése érdekében (KIS UJSÁG 1951. 06. 24.: 1–2). A bíróság – szintén a megszokott gyakorlatnak megfelelően – már június 28-án meghozta az ítéletet, a kalocsai érsek 15 évet, a mellékvádlottak 8–13 év börtönbüntetést kaptak (NÉPSZAVA 1951. 06. 29.: 3).

Már a per kezdete előtt jelentek meg olyan írások is az újságokban, melyekben a dolgozók mélységesen elítélték a vádlottak népellenes tetteit, és példásan szigorú büntetést követeltek a hatóságoktól. Ez a negatív propaganda-hadjárat a tárgyalás után is folytatódott, régi esetekre hivatkozva a *Népszava* egy júliusi cikkének címe például így hangzott: „Megkínzott, legyilkolt munkások és parasztok, böllérbicskás rémuralom, horthysta terrorlegények – ezt akarja visszahozni Grósz és hazaáruló bandája” (NÉPSZAVA 1951. 07. 15.: 5). A katolikus békebizottságok reakciója sem váratott magára sokáig, június végén a frissen alakult Győr–Sopron Megyei Békebizottság azonnal elhatárolódott az elítéltektől (NÉPSZAVA 1951. 06. 30.: 2), pár nappal később pedig a Vas megyei papok tették meg ugyanezt (NÉPSZAVA 1951. 07. 07.: 2).

Ennek ellenére július 4-én az Elnöki Tanács elrendelte, hogy „érseket, címzetes érseket, püspököt, segédpüspököt, főapátot, apátot és szerzetesrendi tartományfőnököt csak a Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulásával lehet kinevezni” (MAGYAR KÖZLÖNY 1951. 07. 04. I.: 683). A hatalmas állami nyomás, propaganda-hadjárat következtében az egyház kénytelen volt engedni, a katolikus püspöki kar július elején nyilatkozatban biztosította arról a pártot, hogy továbbra is tartják magukat az 1950 augusztusi megállapodáshoz, támogatják a kormányt és a békemozgalmat, valamint egyeztetni fognak az Elnöki Tanáccsal a főpapok kinevezésekor (KIS UJSÁG 1951. 07. 06.: 3). Nem sokkal később az esküt is letették – dr. Czapik Gyula egri érsek vezetésével – a Magyar Népköztársaság alkotmányára (NÉPSZAVA 1951. 07. 22.: 3). Az állam egyház feletti hatékonyabb ellenőrzését szolgálta az Állami Egyházügyi Hivatal létrehozása is 1951. május 19-én (MAGYAR KÖZLÖNY 1951. 05. 19. I.:

436). A megállapodások lezárásaként a párt Vallásfelekezeti Alapot létesített az egyházi kiadások rendezése, fedezése érdekében (ROMSICS 2005: 360). Ezt követően elkezdődtek a klérus diplomáciai látogatásai. Október végén Rónai Sándor, az Elnöki Tanács elnöke fogadta a református egyház zsinatának „tisztelegő követeit” (NÉPSZAVA 1951. 10. 25.: 2), 1952 januárjában a Magyar Püspöki Kar és a Katolikus Papok Országos Békebizottsága tett látogatást Horváth Jánosnál, az Állami Egyházügyi Hivatal új elnökénél (NÉPSZAVA 1952. 01. 09.: 2), február elején pedig az evangélikus zsinat küldöttsége tette meg ugyanezt (NÉPSZAVA 1952. 02. 06.: 6), ezáltal is legitimálva ennek az új hivatalnak és az egész megegyezésnek a létjogosultságát.

Mindezek ellenére a klerikális reakció elleni harc és propaganda tovább folytatódott. 1951 szeptember elején például a szombathelyi püspök felfüggesztette a vasvári esperes működési jogát, és eljárást is indított ellene, mert a vád szerint ellenzéki magatartást tanúsított, hátráltatta a cséplést és a terménybegyűjtést (NÉPSZAVA 1951. 09. 04.: 2).

Az egyházellenes intézkedések az ünnepnapokat is érintették. 1951. május 16-án a Minisztertanács határozatot hozott „az Úrnapjának munkanappá nyilvánításáról” (MAGYAR KÖZLÖNY 1951. 05. 16. I.: 419), 1952 májusában pedig – szintén a Minisztertanács – „számos üzemi dolgozó kérelmére” pünkösdtől hétfőjéig is munkanappá változtatta (NÉPSZAVA 1952. 05. 11.: 5).

A békemozgalmak tagjai természetesen külpolitikai téren is támogatták a kormányt. 1951 augusztusában a svájci Rolléban ülésezett a Protestáns Egyházak Világtanácsa, Bereczky Albert református püspök ezen lemondott a tagságáról, mert a tanács nem volt hajlandó követni a „békétábor” állásfoglalását a koreai háborúról, nem ítélte el az Amerikai Egyesült Államok által vezetett imperialista blokk agresszióját (NÉPSZAVA 1951. 08. 12.: 4), és Németország újrafelfegyverzését (KIS UJSÁG 1951. 08. 12.: 2).

1952 májusában a magyar református egyház tiltakozó táviratot írt, mert a brit hatóságok megtagadták Péter János püspök beutazási kérelmét Londonba, aki békekövetként a Brit Béketanács kongresszusára szeretett volna eljutni, hogy képviselhesse a Szovjetuniót és szövetségeseit a megbeszéléseken (NÉPSZAVA 1952. 05. 20.: 3).

A kommunista ideológia célkitűzéseinek megfelelően a párton belüli valósággyakorlást egyenesen megtiltották, mondván, „a vallás a Párton belül nem magánügy” (MDP HATÁROZATAI 1998: 164), sőt a családtagok esetében is károsnak vélték és elítélték. Tilos volt például gyermekeiket hittanra járatni, vagy megengedni, hogy bármilyen egyházi rendezvényen megjelenjenek. A Titkárság 1952. július 4-i határozatában büntetést is kilátásba helyezett ilyen esetekben, mivel szerintük „a hittanórák nagy részében nem vallásoktatás, hanem burkoltan vagy nyíltan reakciós, népi demokrácia ellenes uszítás folyik (...). Bi-

zalmatlanná akarják tenni a tanulókat a tudományos oktatás iránt, és zavart keltenek a gyerekek gondolkodásában (...). Az ájtatosság és jámborság álarcában a hazugság és képmutatás, a megfélemlítés levegőjét terjesztik az iskolákban” (MDP HATÁROZATAI 1998: 165).

Az állam és egyházak közti viszony a megállapodások és eskütételek után is rendkívül feszült maradt, az ideológiai ellentétek és az intézményesített terror áthidalhatatlan szakadékot képezett a párt és a klérus jelentős része között. „A papok többsége szolidáris volt Mindszentyvel, illetve Grósszel, s a magyar történelemben oly nagy hagyománnyal rendelkező passzív rezisztencia politikáját alkalmazta” (ROMSICS 2005: 360).

Rákosi és a kommunista vezetés – ebben is a sztálini mintát követve – teljesen ki akarta szorítani az egyházakat és a vallást a közéletből, és a bolsevik ideológia irányvonalait követve egy új közerkölcs és közszellem létrehozását szorgalmazta.

A klérust és magát a vallást is ellenfélként kezelték, tudatosan törekedtek arra, hogy a béke és jólét egyik legfőbb ellenségeként tüntessék fel őket, felrúgva ezzel egy olyan a magyar történelmi hagyományokon nyugvó társadalmi alappillért, ami rendkívüli romboló hatással bírt az egyének és közösségek közti kapcsolatrendszerben, és az élet minden más területén.

IRODALOM

- A MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA *határozatai 1948–1956*. 1998. Budapest.
 BIHARI Mihály 2005. *Magyar politika 1944–2004*. Budapest.
 KIS UJSÁG 1951–1952.
 KULCSÁR Zsuzsanna 1951. *Adalékok a Vatikán politikájához az 1929/33-as világgazdasági válság éveiben* = Századok. 85. évfolyam, 2. szám, 239–250.
 LUKÁCS György 1971. *Taktika és etika* = Utam Marxhoz. I. Budapest. 187–194.
 MAGYAR KÖZLÖNY 1951–1952.
 NÉPSZAVA 1951–1952.
 ROMSICS Ignác 2005. *Magyarország története a XX. században*. Budapest.

Political and ideological fight against the churches in Hungary in 1951/52

The totalitarian communist power led by Mátyás Rákosi assumed single hegemonious power in Hungary. It had no considerable opposition within the borders and in addition to this it received great support from the Soviet Union. In spite of this, in 1951 and 1952 institutionalized state oppression and terror were increased. In our country the soviet ideas of Stalin became determining in every area of life, thus the life of the Church was basically influenced and determined by the absoluteness of the communist ideology. This ideology precluded the possibility of the reason for the existence of any other way

of thinking since it assumed that only the communist ideology had a scientifically based, adequate knowledge which comprehended the whole human, social and science system. At first, only the Churches and their leader the Vatican City were considered as part of the “reaction” of the opposition by the Rákosi regime. However, with the (unjustified) radicalization of the power, religion itself increasingly became the enemy of the regime, an element which had to be oppressed.

In 1951 and 1952 the open antireligionalism was manifested several times in the media and in the orders of the Party. The terrorism and the fight against the clerical reaction were constantly present; Rákosi and his regime deprived the Churches of great wealth and of very important rights, and after a while they made a great effort to make the operation of the Churches unviable. Although, there were several members from the clergy who were not inclined to abandon their faith and their principles and they did not submit to the will of the communists, in fact they had no real power that would have meant danger to the Party. In these two years state terrorism were not eased at all and the most famous example of this is the show trial and conviction of József Grösz and his partners in 1951. The communists wanted to create a completely new public morality and public spirit and in the interest of this they did not even respect such social fundamental concepts as the Churches and religions which were based on Hungarian historical traditions.

Keywords: ideology, clerical reaction, institutionalized terror, peace movement, passive resistance